

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA DUNÁNTÚLI TUDOMÁNYOS INTÉZETE*

KOLTA JÁNOS

I

A Dunántúli Tudományos Intézet *feladatkörét* sajátos jellege és szervezeti adottságai határozzák meg. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának egyetlen több tudományágat művelő, vidéki intézeteként elsődleges feladata a képviselt tudományágak tanulmányozása és továbbfejlesztése és főképp a Dunántúl természeti földrajzi és társadalmi-gazdasági viszonyainak sokoldalú vizsgálata. Emellett igen fontos feladata, hogy működési területén széleskörű tudományszervező és irányító tevékenységet is kifejtсен. Ezt a sokoldalú munkát igénylő, sajátos feladatkört az Intézet szervezeti szabályzata a következőképpen fogalmazza meg:

„Az Intézet alapvető feladata a természeti és gazdasági földrajz-, néprajz-, és történettudomány művelése és továbbfejlesztése. A munkatársak kutatómunkájuk és tudományszervező tevékenységük során a dialektikus és történelmi materializmus módszerét alkalmazva és a szocialista országok tapasztalatainak felhasználásával, komplex együttműködéssel egymás munkáját kiegészítve, sokoldalúan tanulmányozzák és elemzik főképp Dunántúl területén a természeti és társadalmi jelenségek elvi és gyakorlati kérdéseit, valamint ezek összefüggéseit. A tudományos kutatásokra épülő javaslatokkal, továbbá a burzsoá irányzatok bírálatával segíti az Intézet a szocialista államépítés, a tervgazdálkodás és az oktatás munkáját.“

• A történettudományi kutatások középpontjában *a)* a bányászat és a bányamunkásság története, *b)* az ipar, az ipari munkásság története és *c)* a mezőgazdasági termelési viszonyok fejlődésének története, valamint a mezőgazdasági munkásmozgalmak története áll. A természeti földrajztudományi kutatások főirányai: a földfelszín fejlődésének vizsgálata, a karsztkutatás, a vízföldrajz és a klimatológia, a gazdasági földrajzi vizsgálatok főleg a népesség- és településföldrajzi kérdésekre helyeznek súlyt.

* A Dunántúli Tudományos Intézet 1954-ig a Művelődésügyi Minisztériumhoz tartozott, 1955. január 1-től a Magyar Tudományos Akadémia intézeteként működik. (Székhelye alapításától fogva: Pécs.)

Az Intézet jellegénél fogva törekszik — a kutatási terület azonosságán túlmenően is — a komplex kutatás formáinak kialakítására. Bár még kevés tapasztalat áll rendelkezésre — hiszen hazánkban hasonló intézet nincsen —, a kísérletezések eredményt ígérnek.

II

Az Intézet tudományos munkájának eredményeit leginkább a munkatársak publikációs tevékenységével, a közzétett monográfiák, tanulmányok, dolgozatok tudományos színvonalának vizsgálatával értékelhetjük.

A közzétett dolgozatok élénk publikációs tevékenységről tanúskodnak. Az Intézet keretében a felszabadulás óta közzétett jelentősebb, kifejezetten tudományos jellegű munkákról készített bibliográfia — 1958. év végéig — 73 dolgozatot sorol fel, összesen mintegy 130 ív terjedelemben. Ezek közül 9 tanulmányt az Intézet külső munkatársai készítettek, összesen 10 ív terjedelemmel. Ha figyelembe vesszük, hogy az Intézetnek a felszabaduláskor mindössze három munkatársa volt és számuk csak 1952-ben emelkedett hatra, majd 1953-ban hétre, mennyiségileg az irodalmi tevékenység jónak mondható.

A történettudományi csoport intézeti munkatársai 24 dolgozattal szerepelnek a bibliográfiában, ezek közül négy nagyobb terjedelmű monográfia, a többi kisebb-nagyobb tanulmány.

Legnagyobb számmal a *bányászat és bányamunkásság helyzetének történetével* foglalkozó tanulmányok szerepelnek. Szerzőjük — *Babics András*, a történettudományok kandidátusa — az első időben a pécsi kőszénbányászattal foglalkozott és e tárgykörben jelentek meg első közleményei is.¹

Babics András a pécskörnyéki kőszénbányák történetének feldolgozását folyamatos, nagy munka részének, monográfia-sorozat első kötetének tekinti. A sorozatban feldolgozza és közli a hazai fontosabb kőszénbányavidékek történetét és a monográfikus feldolgozás után összefoglaló munkát ír a hazai kőszénbányászat történetéről.

Az első kötet „A pécsvidéki kőszénbányászat története” címmel jelent meg. Hazánkban ez volt a felszabadulás után az első bányászat-történeti monográfia, mely már a dialektikus és történelmi materializmus módszerével kísérli meg a valóságos helyzetnek megfelelően, sokoldalú összefüggéseiben a bányászat és a bányamunkásság helyzetének elemzését a feudalizmus végén és a kapitalizmus korában.

Babics András a Mecsek déli lejtőjén fekvő kőszénbányák történetének megírása után, a Mecsek északi oldalán levő komlói kőszénbánya történetét dolgozta fel. A 20 íves monográfia 1958-ban jelent meg. A könyv a bányavidék, illetve a bányaművelés és a bányamunkásság fejlődéstörténetét napjainkig

¹ „Május elseje a szervezett munkásság életében” (Sorsunk 1945 május—júniusi sz.), „A munkás élete a pécskörnyéki bányákban” (Dunántúl 1949. 3. sz.)

tárgyalja, mélyen behatol a bányászati nyersanyag kutatási és feltárási folyamatába és különös gonddal tanulmányozza a bányatechnika alakulását. Ugyanakkor a társadalmi viszonyoknak a bányászattal való összefüggéseit is elemzi és így a termelőerők fejlődésének történetét sokoldalúan mutatja be.

Kisebb publikációi sok gyakorlatilag is hasznosítható adatot nyújtanak a mai problémák megoldásához. Ilyen dolgozata: „A pécsvidéki szén piac-problémái”,² melyben a kőszén nemesítésére irányuló korábbi törekvéseket tárgyalja, vagy a „Vasércutató története a Mecsek hegységben”.³ Ide sorolható legújabb munkája is, mely az Intézet 1958. évi Évkönyvében jelent meg „A barnakőszén kutatásának és bányászatának története a Mecsek hegységben” címmel. A dolgozat a mecseki miocén-kori barnakőszénbányászattal gazdaság- és társadalomtörténeti szempontból foglalkozik a feltárás megindulásától napjainkig.

Ipartörténettel az Intézet keretében *Ruzsás Lajos*, a történettudományok kandidátusa foglalkozik. Első intézeti munkája „A pécsi Zsolnay-gyár története” című, 16 íves monográfia volt, melyet 1954-ben jelentetett meg. Érdeme a munkának, hogy nemcsak a gyár szerepét mutatja be hazánk gazdasági életében, hanem azt is, milyen problémákat oldott meg a gyár a magyar kerámiaipar technikájának fejlődésében. Társadalomtörténetileg megvilágítja a munkások helyzetét, rétegződését és szerepét a munkásmozgalomban, a gyár megalapításától 1953-ig.

Ipartörténeti tárgyú *Ruzsás Lajos* két kisebb dolgozata is.⁴

A Zsolnay-gyár történetének megírása után *Ruzsás Lajos* — a termelőerők fejlődésére vonatkozó vizsgálatait folytatva — új témakör, a mezőgazdasági technika történetének feldolgozását kezdte meg. Elhatározásában az a felismerés vezette, hogy mivel a történettudomány eddig csak a nagybirtok mezőgazdasági technikájának vizsgálatával foglalkozott, feltétlenül szükséges a parasztság gazdálkodásának elemzése is. Ebből a tárgykörből készült kandidátusi disszertációja.

Az értekezés a paraszti gazdálkodás fejlődését 1711-től 1790-ig mutatja be. Az opponensek kedvező értékelése szerint a dolgozat fő érdeme, hogy a törökök által megszállt területen helyesen mutatja be a parasztok újjáépítő munkáját és a földesúri hatalommal folytatott harcát.

Ugyanebből a tárgykörből jelent meg az Intézet 1958. évi Évkönyvében *Ruzsás Lajos*nak „A jobbágyság mezei (szántóföld, rét, legelő) gazdálkodásának fejlődése Baranyában a feudalizmus végén 1790—1848” című tanulmánya.

A mezőgazdasági munkásság életviszonyait és forradalmi mozgalmainak történetét *T. Mérey Klára* tanulmányozza. Az 1956. évben, 12 ív terjedelemmel

² Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 1947.

³ Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 3. sz. 1955.

⁴ „A pécsi ipar a feudalizmus végén” és „A kapitalista fejlődés útja a Délkelet-Dunántúlon 1848—1900”. Mindkettő a Dunántúli Tudományos Gyűjtemény keretében, 1956-ban, illetve 1957-ben jelent meg.

megjelent tanulmánya. „A mezőgazdasági munkásság mozgalmái a Dunántúlon” címmel, átfogó képet ad a parasztság századeleji forradalmi megmozdulásairól. Részletesen, gazdag anyag alapján ismerteti a mozgalmak társadalmi hátterét, a munkásság életviszonyait és ezzel jelentős forrásmunka e kor történetének országos vizsgálatához.

T. Mérey Klárának az Intézet 1958. évi Évkönyvében „A századforduló társadalmi válságának néhány problémája a Dunántúlon” című dolgozata ismerteti, milyen kérdéseket vetettek fel az 1905—1907. évi mozgalmak, hogyan igyekeztek a kortársak e kérdésekre választ adni.

T. Mérey Klára további két kisebb tanulmánya „Adatok a dualizmus-kori parasztmozgalmak történetéhez (Somogy megye 1869)”⁵ és „Adatok a dél-dunántúli uradalmak gazdasági cselédségének életviszonyaihoz a századforduló idején”,⁶ részeredményeket közöl.

Az Intézetben folyamatban levő *természeti földrajzi* kutatások eredménye a népgazdaság számára közvetlenül is hasznosítható. Ebben a vonatkozásban kell megemlítenünk az Intézet igazgatójának, *Szabó Pál Zoltán*, a földrajzi tudományok kandidátusának a vízgazdálkodással kapcsolatos tudományos munkásságát.

Vízföldrajzi kutatásait Szabó Pál Zoltán a felszabadulást közvetlenül követően indította meg. Rendszeresen gyűjti a Dél-Dunántúl, főképp a Mecsek forrásainak és patakjainak vízhozamára vonatkozó adatokat és a vízhozamokat a természeti földrajzi hatások, a kőzetminőség, a hegységszerkezet, a talaj, a növényzet, valamint a helyi klíma szempontjából vizsgálja. Természeti földrajzi szemléletével a tényezők kölcsönhatásait kutatja és így értelmezi a terület vízháztartásával kapcsolatos jelenségeket. Folyóiratokban és a Dunántúli Tudományos Gyűjteményben ebben a tárgykörben megjelent dolgozatai közül a következőket emelhetjük ki:

„A Mecsek hegység vízrajzi kutatása” címmel folytatólag megjelent tanulmány⁷ több javaslatot tartalmaz. A javaslatok részben már megvalósultak, részben a tervezés állapotában vannak.

„A Mecsek karsztvízrendszere” című tanulmány⁸ kimutatja, hogy a Mecsek hegységben hogyan viszonylik a különböző évszakokban a csapadék mennyisége a karsztos kőzet változó befogadóképességéhez és megközelítően mennyi az a vízmennyiség, amely természetes úton ismét a föld felszínére jut. Útmutatást ad a mélykarszt vízkészletének feltárási lehetőségeire vonatkozóan is.

⁵ Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 8. sz. 1956.

⁶ Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 10. sz. 1957.

⁷ Földrajzi Könyv- és Térképtár Értesítője 1950. I. 4—6, 1951. II. 1—3 és 7—9. A három közlemény főképp a Tettye és környékének vízrajzi vizsgálatáról készült, Pécs város vízellátásának megjavítását tartva szem előtt.

⁸ Hidrológiai Közöny XXXV. évf. 7—8. sz. 1953.

A legégetőbb vízellátási kérdések Pécssett és Komlón merültek fel. A karsztvíz felszínalatti mozgása határozza meg, hogy a víz milyen irányba gravitál és hol lehet a legkedvezőbb körülmények között feltárni. Ezzel foglalkozik a „Két mecseki karsztforrás vizsgálata Komló és Pécs vízellátása szempontjából” című értekezés⁹ Pécs és Komló ivóvízellátásának kérdését tárgyalja Szabó Pál Zoltán „A mecseki karsztvíz egészségügyi védelme” c. cikke is.¹⁰

A Mecsek karsztos területein kívül tanulmányozta Szabó Pál Zoltán az ország más karsztvidékeit is. Különösen figyelemmel kísérte a földtörténeti éghajlatváltozások hatását a karsztos jellegű formák alakulásában.¹¹

Szabó Pál Zoltán mutatott rá a földkéreg fiatal, illetve mai mozgásának tudományos jelentőségére a morfológia szempontjából. A Pécsi Akadémiai Napok keretében 1955-ben adta elő „A fiatal kéregmozgások geomorfológiai és népgazdasági jelentősége Dunántúlon” címmel összefoglalt eredményeit.¹² Ugyancsak a mai földfelszíninformáló tényezőket tárja fel a születő és az elhaló formák tükrében a „Délkelet-Dunántúl felszínfejlődési kérdései” című értekezésében.¹³

Említésre méltók még Szabó Pál Zoltán „A természeti földrajz a szocializmus építésének eszköze”,¹⁴ „A karszt kutatás népgazdasági jelentősége”¹⁵ és „A természeti földrajz tárgya és tanításának módszere”¹⁶ c. cikkei is.

Természeti földrajzi kutatómunkát végez még az Intézet keretében Lovász György tudományos segédmunkatárs. „A Lenti-medence kialakulása” címmel az Intézet 1958. évi Évkönyvében publikált tanulmányának geomorfológiai vizsgálatai a Nyugat-Dunántúl olyan jellegzetes medencéjében tisztázzák sok adatra támaszkodó analízissel a táj kialakulását, melynek feldolgozásáról korábban közlemény nem jelent meg. Eredményeit hasznosítja a Keszthelyi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet is.

Országos viszonylatban is jelentősek az Intézetben folyó *klimakutatások*. Simor Ferenc klimatológus, a földrajzi tudományok kandidátusa elkészítette Pécs 80 éves homogén hőmérsékleti sorozatát; többéves munkával egységesítette az 1871 és 1950 közötti időszakra vonatkozó megfigyelések anyagát.

⁹ Földrajzi Közlemények 1953. 3—4. sz.

¹⁰ Hidrológiai Közöny XXXIV. évf. 5—6. sz. (1954).

¹¹ Ezzel foglalkozik két dolgozata, az egyik, amelyet „A karszt mint klimatikus morfológiai probléma” címmel 1955-ben, a Magyar Földrajzi Társaság kongresszusán olvasott fel (Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 15. sz. 1957), a másik „Magyarországi karsztformák klimatörténeti vonatkozásai” címmel 1956-ban a Földrajzi Közleményekben jelent meg. [IV. (LXXX) évf. 2. sz.]

A Csehszlovák Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő Československý Kras c. folyóirat szerkesztőségének felkérésére Szabó Pál Zoltán összefoglaló geomorfológiai, karszt-hidrológiai és karsztbiológiai cikket írt „Kras v Jižním Madársku” (Karst in Southern Hungary) címmel.

¹² Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 4. sz. 1955.

¹³ Földrajzi Értesítő IV. évf. 4. sz. 1957.

¹⁴ Földrajzi Közlemények LXXVII. évf. 1—2. sz. 1953.

¹⁵ Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 1. sz. 1955.

¹⁶ Történelem- és Földrajztanítás 1956. 1—2. f.

Simor Ferenc munkája hazánkban az ötödik hosszú homogén hőmérsékleti sorozattal gazdagította a klimatológiai irodalmat, amit annál inkább pozitíven kell értékelnünk, mert világviszonylatban is kevés az ilyen sorozatok száma. A munkáról Simor Ferenc három közleményben számolt be.¹⁷ A vizsgálatok igazolják, hogy csak a hosszú homogén sorozatokra támaszkodva juthatunk a klimatológiában reális eredményekhez, a rövidebb ideig történő megfigyelések esetleg egyirányú éghajlatingadozási szakaszba esnek és könnyen téves következtetésekhez vezetnek.

„Az advekción és a sugárzási hatás visszatükröződése a hőmérsékleti anomáliák gyakorisági eloszlásában Magyarországon 1871—1950” című értekezéseért kapta Simor Ferenc a kandidátusi fokozatot. Ebben a dolgozatban az éghajlatkutatás korábbi, túlnyomóan statisztikai szemléletét makroszinoptikus áttekintéssel és fizikai elemző eljárással bővítve vizsgálta, hogy az éghajlatot kialakító fő tényezők közül a helyi sugárzási tényező, valamint a különféle légköri, illetőleg advekción hatások hogyan érvényesülnek hazánk éghajlatában.¹⁸

Az Intézet 1958. évi Évkönyvében Simor Ferenc „A délkelet-dunántúli hőmérsékleti anomáliák gyakorisági eloszlásainak vizsgálata makroszinoptikus értelmezéssel 1871—1950” című dolgozatát közölte. A pécsi havi középhőmérsékletek eltéréseit elemzi a 80 évi átlagtól s ennek alapján vizsgálja, hogy az egyes hónapokban, illetve évszakokban a Délkelet-Dunántúl éghajlatának kialakításában a sugárzás és az advekción milyen arányban vesz részt.

Gazdasági földrajzi kutatómunkát az Intézetben Kolta János végez, Délkelet-Dunántúl gazdasági földrajzi feldolgozásán dolgozik. Az adatgyűjtést elvégezte. Minthogy azonban hazánkban a gazdasági földrajzi körzetek megállapítása ez ideig nem történt meg, a további munka e fontos feltételének megteremtése érdekében a kutatási terület elhatárolását kísérelte meg és erről szól első intézeti publikációja is.¹⁹

A települések funkcióinak, a lakosság természetes és tényleges mozgásának és területi elhelyezkedésének vizsgálatára vonatkoznak Kolta János következő publikációi: „A földreform gazdasági hatása Baranyában”,²⁰ továbbá a „Baranya megye demográfiai sajátosságainak gazdaságföldrajzi vizsgálata és hatása a népgazdasági tervezésre” című kongresszusi előadás.²¹

¹⁷ Az első 1952-ben az Országos Meteorológiai Intézet gyűjtőkötetében jelent meg és a homogén sorozatot közli. A második, melyet az „Időjárás” 1952. évi 9—10. száma publikált — a homogén sorozat közlése mellett —, az alkalmazott eljárás rövid ismertetését is tartalmazza. A harmadik tanulmány az Országos Meteorológiai Intézet 1953. évi beszámolókötetében jelent meg és a homogén sorozat alapján a hőmérséklet hosszabb időtartamú változásait elemzi a négy évszakra és az év egészére vonatkozólag öt, tíz és húsz évi átkaroló közepek segítségével.

¹⁸ A Magyar Meteorológiai Társaság Simor Ferencet a tanulmány alapján a Steiner Lajos Emlékérem ezüst fokozatával tüntette ki. A mintegy 10 ív terjedelmű dolgozat — gazdag adatanyaggal — a Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 16. számaként került közlésre.

¹⁹ „A gazdaságföldrajzi rayonírozás néhány elméleti kérdése és adatok Baranya megye rayonbeosztásához”. (Földrajzi Közlemények 1954. 3. szám).

²⁰ Földrajzi Értesítő 1954. 3. sz.

²¹ Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 14. száma, 1957.

A „Tervezési feladatok Baranya megyében településföldrajzi vizsgálatok alapján” címmel közzétett tanulmány²² a községek területszervezési problémáinak megoldásához konkrét javaslatokat tartalmaz. A javaslatok jelentékeny részét megvalósították.

Az Intézet 1958. évi Évkönyvében megjelent tanulmány „Baranya népesedésére ható tényezők 1900 és 1949 között” címmel az összefüggéseket elemzi a társadalmi-gazdasági viszonyok és a népesség számának, valamint területi elhelyezkedésének alakulása között.

Kolta János többi közleménye gazdasági-földrajzi kutatómunkájának részeredményeit publikálja, illetve egyik dolgozata tudománytörténeti tárgyú.²³

A munkatársak közzétett dolgozatai alapján megállapíthatjuk, hogy az Intézetben hasznos tudományos munka folyik. A témaválasztás figyelembe veszi az Intézet jellegét, feladatkörét és annak ellenére, hogy működési területe többé-kevésbé körülhatárolt, nem merül el a provinciális kérdésekben, hanem a vázolt témák feldolgozásával az egész tudományág fejlődésének előmozdítását igyekszik szolgálni. A munkatársak ezen túlmenően közvetlenül is kiveszik részüket az országos témák feldolgozásában.

III

Az Intézet megalakulása óta arra törekedett, hogy *önálló kiadványokkal* tegye lehetővé a tudományos eredmények közlését. Már 1945-ben az Intézet öt, majd 1946 és 1949 között újabb öt dolgozatot — közöttük három nagyobb terjedelmű könyvet — és 1947-ben „Dunántúli Tudományos Gyűjtemény” címmel gyűjtőkötetet adott ki.²⁴

²² Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 7. száma, 1956.

²³ „A vasúthálózat fejlesztése Baranya megyében” Pécsi Műszaki Szemle III. évf. 2. sz. 1958; „Gazdasági élet” a Baranya c. kötetben; „Az Ormánság népesedése 1900–1945 és 1946–1956” Baranyai Művelődés 1958. évi decemberi száma. „Kétszázéves magyar földrajzkiadvány” Földrajzi Értesítő VII. évf. 1. sz. 1958.

²⁴ A kiadványok közül ki kell emelnünk *Vadász Elemér* akadémikusnak „A Dunántúli hegyszerkezeti alapvonalai” c. tanulmányát, melyet a földtan művelői nagy érdeklődéssel fogadtak, éppen ezért a munka megjelentetése széles körben tette ismertté az Intézetet. *Horváth Lajos* tanár „A pellérdi halastavak madárfaunája” című tanulmányát az Intézet külső munkatársaként írta. Két tanulmány szerzője az Intézet igazgatója. „A vitorlás kocsfék” c. dolgozata közlekedésföldrajzi tárgyú.

Szabó Pál Zoltán másik munkája „A Dunántúli Tudományos Intézet és az újjáépülő Dunántúl” címmel az Intézetnek a szocialista építésből folyó feladatát rögzíti. Jelentős volt 1945-ben *Hegedűs Lajos* intézeti munkatárs „Egy dunántúli tudós útja 100 évvel ezelőtt az oroszországi rokonnépek között” címmel, *Reguly Antal*ról közölt tanulmánya is.

Horváth Olivér külső munkatársnak „A pécsi Mecsek (Misina) természetes növénynszövetkezetei” című tanulmánya a Mecsek növényföldrajzára vonatkozóan alapvető és azóta is forrásmunkaként használatos. *Hegedűs Lajos* „Népi beszélgetések az Ormánságból” c. 184 oldalas könyve a szerzőnek az intézeti munka keretében készült gazdag néprajzi hangfelvételei alapján bőséges anyagot ad az ormánsági nyelvjárás tanulmányozásához. A könyv a néprajzkutatók érdeklődését is kiváltotta, mert a beszélők tudtán kívül készült hangfelvételek — amellet, hogy az ormánsági nyelvjárást teljes hűséggel rögzítik — sok, korábban nem ismert népmesét és népszokást örökítettek meg.

Gönczi Péter külső munkatárs: „Somogyi gyermekjátékok” című, a 10 ív terjedelmet meghaladó tanulmánya több mint 400 gyermekjáték leírását, verseit, énekeit közli, dallamuk-

A kiadói tevékenység az 1949. évet követően 1954-ig szünetelt, amikor azonban 1955-ben az Intézet a Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának intézetévé vált, újból megindította kiadványsorozatát „Dunántúli Tudományos Gyűjtemény” címmel.

A sorozat keretében eddig 22 dolgozat jelent meg, folytatólagos számozással, ezen belül „Series historica” és „Series geographica” megjelöléssel külön is sorszámozva a történet-, illetve a földrajztudomány körébe tartozó tanulmányokat. Mindössze a Pécsi Akadémiai Napok (1955) két előadásának szerzője kívülről, a többi dolgozatot az Intézet belső munkatársai készítették.

A Dunántúli Tudományos Gyűjteményről meg kell állapítanunk, hogy a sorozat keretében megjelent dolgozatok színvonala, ill. jellege nem azonos. Találunk közöttük országos témát feldolgozó monográfiát és találunk olyan rövid dolgozatokat is, melyek csupán a kutatók tervmunkája közben gyűjtött, de nem a fő témára vonatkozó anyag adalékszerű feldolgozásai, vagy készülő nagyobb munka egy részéről készített előzetes jelentések.

Ez évben jelent meg az Intézet első Évkönyve. Három földrajzi és három történeti tanulmányának ismertetése az Intézet tudományos munkájának tárgyalásakor megtörtént.

Az Évkönyv, mely egyébként nemcsak 20 íves terjedelmével, hanem tartalmával is dokumentálja az Intézet tudományos munkáját, tanulságul is szolgál. Sokkal inkább kell tükröznie a jövőben az évente kiadni szándékolt gyűjteményes kötetnek az Intézetben folyó kollektív munkát, az Intézetben képviselt tudományágak kapcsolatát. Ezért az Évkönyvben az „intézeti főtéma” keretében összefüggő tartalommal készülő dolgozatokat kell első-sorban közölni, hogy minden kötet szinte monográfiászerűvé váljék. A következő kötet tematikája ezt a tanulságot — a lehetőséghez mérten — már hasznosítani igyekszik.

IV

Az Intézet, mint működési területének egyik tudományos centruma is betölti hivatását; a tudományszervező munkának, valamint a kulturális és gazdasági élet tudományos segítésének több, jól bevált formáját alakította ki és alkalmazza egyszerre, egymással párhuzamosan. A legfőbb formák a következők:

a) a tudományos érdeklődésű és tudományos munkára alkalmas szakembereket, külső munkatársakként bevonja az Intézet munkájába, részükre — az Intézet munkatervének megfelelően — témát jelöl meg, gyakori konzultációkkal előmozdítja tudományos fejlődésüket, kutatómunkájukat irányítja, a kész dolgozatok megjelentetéséhez segítséget nyújt.

kal együtt. *Csalog József* külső munkatárs „Busójárás (poklada) a mohácsi sokácok tavaszünnepén” című dolgozata is csakhamar ismertté vált az etnográfusok között és a sokácok néprajzának kutatói ma is hivatkoznak megállapításaira.

A külső munkatársak főképp pedagógusok. Munkájuk színvonalát igazolja, hogy többen kaptak elkészült dolgozatuk alapján akadémiai ösztöndíjat vagy prémiumot, mások, akik a tudományos munkában különösen kitűntek, az Intézet rendes munkatársaivá váltak.

A külső munkatársak közül többen nem az Intézetben képviselt, hanem a rokon- vagy kiegészítő tudományágakban tevékenykednek és ezzel teljesebbé teszik az intézeti kutatásokat. Így például külső munkatársak segítik a természeti földrajzi munkát földtani, talaj-, növény-, és állatföldrajzi, a gazdasági földrajzi kutatásokat közlekedésföldrajzi és közgazdasági vizsgálatokkal; a történész külső munkatársak olyan témaköröket „dolgoznak fel, melyek a belső munkatársak kutatásait kiegészítik.

A külső munkatársaknak az eddiginél tervszerűbb, az intézeti munkatervhez még szorosabban kapcsolódó tevékenységét a fluktuáció, a munka lassabb menete és bizonytalan időtartama akadályozza. A külső munkatársak lehetőségeit ugyanis munkahelyük, beosztásuk nagymértékben befolyásolja.

b) Az Intézet tudományszervező tevékenységével kapcsolatban kell megemlékeznünk arról a munkáról, melyet az Intézet klimatológusa végez, megbízható éghajlati adatanyag biztosítása érdekében. Újjászervezte a komlói, a Pécs-misina és Pécs-városi éghajlatkutató állomásokat, oktatja az észlelőket Pécsen és környékén és ellenőrzi munkájukat. Ténykedésének fontos eredményeként épült és a közeljövőben megkezdte működését Magyarország első magaslati *éghajlatkutató obszervatóriuma* a Misina-tetőn. Az obszervatórium a Dél-Dunántúlra jellemző éghajlati adatokat szolgáltat, elősegíti a déli behatások biztosabb előrejelzését s így az állomás nemcsak a tudományos kutatás, hanem a népgazdaság sok ágazata számára is fontos szolgálatot teljesít, és bázisul szolgál a földrajzi tartalmú terepklíma-kutatásokhoz.

c) Állandó kapcsolatot tart az Intézet az illetékes *akadémiai bizottságokkal* továbbá a társ- és rokonintézetekkel,²⁵ hogy munkája minél szorosabban kapcsolódjék az ország más területén folyó kutatásokhoz.²⁶

d) Az Intézet szoros kapcsolatot épített ki és tart a *pártszervekkel, a tanácsokkal, valamint az üzemekkel, állami gazdaságokkal és termelőszövetkezetekkel.*

Ebben a vonatkozásban említésre méltó az Intézetnek a marxizmus—leninizmus elméleti kérdéseinek megismertetése és terjesztése érdekében kifejtett tevékenysége.

²⁵ MTA Földrajztudományi Kutatócsoport, egyetemi földrajzi és földtani intézetek, Történettudományi Intézet, Országos Meteorológiai Intézet, Vízgazdálkodási Tudományos Kutatóintézet, Földtani Intézet, Déldunántúli Mezőgazdasági Kísérleti Intézet stb.

²⁶ A kapcsolat szakmai megbeszélésekre, a könyvtárak kölcsönös használatára, nem ritkán tudományos anyag (kőzet, fúrási minták, vízminták), vagy adatok szolgáltatására terjed ki. A Déldunántúli Mezőgazdasági Kísérleti Intézettel különösen szoros a kapcsolat; az egyik munkatárs a Kísérleti Intézet kutatóival közös témán is dolgozik.

Vannak az Intézetnek kifejezetten ideológiai tárgyú publikációi és a munkatársak sokszor tartanak ideológiai tárgyú előadást. Felszabadulásunk 15. évfordulójának ünnepélsorozata keretében az Intézet Dél-Dunántúlon tudományos ülésszakot szervezett.²⁷

Az Intézet munkatársai sokrétű társadalmi munkát végeznek. Ez a tevékenység azonban túlnyomórészt esetenként kapott megbízatások teljesítéséből, időszerű témák feldolgozásából, vagy nevezetes évfordulók alkalmával tudományos rendezvények szervezéséből áll.

Mindez nem ellenkezik a tudományos munkával, sőt éppen teljessé teszi az, ha nem öncélú, hanem közvetlenül is segíti a szocializmus építését, ha „az állami és társadalmi szervek felkérésére az Intézet működési körébe eső tudományos kérdések kidolgozásával segítséget nyújt e szervek munkájához”.²⁸ Az Intézet munkatársai — éppen mert a népgazdaság közvetlen szolgálatát fontos feladatuknak tekintik és javaslataik sokszor rövid időn belül alapját képezik a helyi állami és gazdasági szervek intézkedésének — munkájukat szükségszerűen többrétűvé, alaposabbá, elmélyültebbé kell tenniük. Ez a munka azonban megfelelő és ésszerű szervezést feltételez, nehogy a tudományos eredményeket a felszínen mozgó praktikizmus jellemezze.

e) Jelentős szerepet töltenek be az Intézet munkatársai Dél-Dunántúl területén — elsősorban Pécsen és Baranyában — a tudományos és kulturális egyesületek munkájának irányításában.²⁹ Éppen ezért a megye és a város kulturális életét irányító szervek támaszkodnak is az Intézetre. A munkatársak e szervek felkérésére több ismeretterjesztő könyvet, brosurát és előadásvázlatot írtak³⁰ vagy szerkesztettek és sok ismeretterjesztő előadást tartottak.³¹

²⁷ Az Intézet — a társadalmi szervekkel együttműködve — a Tanácsköztársaság jubileumával kapcsolatban is szervezett előadássorozatot, melynek keretében az Intézet minden tagja tartott előadást. Ugyancsak az Intézet munkatársa rendezte sajtó alá és szerkesztette a Városi Tanács művelődési osztálya kiadásában megjelenő Tanácsköztársasági Album-ot, melyben az Intézet történész munkatársainak dolgozatai is megjelennek, éspedig Babics András: „A baranyai és pécsi munkásmozgalom a pártharcok tükrében 1918—1921-ben”, Ruzsás Lajos: „A pécsi munkásmozgalom a Tanácsköztársaság előestéjén” és T. Mérey Klára: „Az 1905. évi Baranya megyei mezőgazdasági munkássztrájkok” című tanulmánya.

²⁸ Az Intézet szervezeti szabályzata 6/d. pont.

²⁹ A Magyar Történelmi Társulat dél-dunántúli csoportjának elnöke és szervezőtitkára, a Magyar Földrajzi Társaság dél-dunántúli osztályának elnöke és titkára az Intézet munkatársa. Tevékenykednek az Intézet munkatársai a Hazafias Népfront pécsi városi bizottságában, az MSzBT megyei elnökségében, a TIT megyei szervezetének elnökségében, ellenőrző bizottságában és a megfelelő szakosztályok vezetőségében, a Magyar Hidrológiai Társaság pécsi csoportjának és a Magyar Földtani Társulat mecseki csoportjának elnökségében, az MTEsz pécsi intézőbizottságának elnökségében és választmányában. A Pécsen megjelenő egyetlen tudományos folyóiratnak, a Pécsi Műszaki Szemlének intézeti munkatárs a szerkesztője.

³⁰ Így például a nagyközönség kezébe szánt és idesorolható 11 íves „Pécs” és 20 íves „Baranya” című könyveket intézeti munkatárs szerkesztette és jelentékeny részben intézeti munkatársak írták; a két munka a város, illetve a megye új kutatási eredményeket is tartalmazó és ma már forrásmunkákként is használt feldolgozásai.

³¹ Különösen kiemelkedők a munkásakadémiák, a népfőiskolák, a szabadegyetem és a nyári egyetem keretében tartott előadások, valamint a pécsi rádiónak az Intézet kezdeményezésére és intézeti kutató szervezésében hetenként megismétlődő tudományos földrajzi műsor-számai.

V

A tudományos kutató- és tudományszervező munka ismertetése mutatja, mennyire szerteágazó az Intézet tevékenysége.

A tudományos kutatás többirányú és sokrétű, bár csak két tudomány művelésére terjed ki. A sokrétűség mellett azonban mindinkább felismerhető a törekvés, hogy a témák egymást kiegészítve, valóban a kutatási terület sokoldalú feldolgozását eredményezzék.

Az elmélet és gyakorlat egységének kiépítésére az Intézet — jellegénél fogva — különösen alkalmas és az e téren elért eredmények jelentősek. E tevékenység módszerét tovább kell fejleszteni, mert a helyi állami és társadalmi szervek igénylik a segítséget és az Intézetet éppen az e szervekkel kiépített szoros kapcsolat, e szervek gyakorlati munkájának elvi szintű segítése teszi mindjobban a Dél-Dunántúl kulturális életének egyik szilárd bázisává.